

СОЦІАЛЬНА КОМПЕТЕНТНІСТЬ МАЙБУТНЬОГО ГАЛУЗЕВОГО ФАХІВЦЯ В СОЦІАЛЬНО-СУБ'ЄКТНОМУ СОЦІОЛОГІЧНОМУ ДИСКУРСІ

SOCIAL COMPETENCE OF THE FUTURE BRANCH SPECIALIST IN SOCIO-SUBJECTIVE SOCIOLOGICAL DISCOURSE

У статті аналізуються підходи сучасної зарубіжної та вітчизняної соціології до вивчення специфіки суб'єктного соціального, визначаються суб'єктні аспекти формування і реалізації соціальної компетентності особистості майбутнього фахівця в процесі професійного та особистісного розвитку у взаємодії із соціальним середовищем. Розглянута регулююча функція соціальної компетентності в структурі соціалізації особистості, що ґрунтується на її суб'єктних потребах, різного рівня зв'язках із соціальним середовищем та необхідності формуванні нових моделей професіоналізму і можливості соціального конструювання з боку самих професійних груп. Визначені перспективні підходи соціологічної науки до дослідження соціальних компетентностей галузевих фахівців та отримання соціологічного знання про механізми їх функціонування як ресурсу успішної соціалізації особистості в процесі здобуття фахової освіти.

Ключові слова: соціалізація особистості, соціальна компетентність, соціальна суб'єктність, соціальна поведінка, соціальні та професійні якості фахівця, соціологія компетентності.

В статье анализируются подходы современной зарубежной и отечественной социологии к изучению специфического субъектного социального, определяются субъектные аспекты формирования и реализации социальной компетентности личности будущего специалиста в процессе профессионального и личностного развития во взаимодействии с социальной средой. Рассмотрена регулирующая функция социальной компетентности в структуре социализации личности, основанная на ее субъектных потребностях, разного уровня связях с социальной средой, необ-

ходимости формированию новых моделей профессионализма и возможности социального конструирования со стороны самых профессиональных групп. Определены перспективные подходы социологической науки к исследованию социальных компетентностей отраслевых специалистов и получения социологического знания о механизмах их функционирования как ресурса успешной социализации личности в процессе получения профессионального образования.

Ключевые слова: социализация личности, социальная компетентность, социальная субъектность, социальное поведение, социальные и профессиональные качества специалиста, социология компетентности.

The article analyzes the approaches of modern foreign and domestic sociology to the study of the specifics of the subjective social, determines the subject aspects of the formation and implementation of social competence of the personality of the future specialist in the process of professional and personal development in interaction with the social environment. The regulatory function of social competence in the structure of socialization of the person based on its subject needs, different levels of ties with the social environment and the need for the formation of new models of professionalism and the possibilities of social design from the professional groups themselves are considered. The prospective approaches of sociological science to the research of social competences of branch specialists and obtaining sociological knowledge about the mechanisms of their functioning as a resource of successful socialization of the individual in the process of obtaining professional education are determined.

Key words: socialization of the individual, social competence, social subjectivity, social behavior, social and professional qualities of a specialist, sociology of competence.

УДК 316.614:005.336.2-057.86(100)

Глебова Н.І.

доцент кафедри соціології,
Мелітопольський державний
педагогічний університет
імені Богдана Хмельницького

Постановка проблеми. Сутнісні зміни в соціальному середовищі та інституціях сучасного українського суспільства актуалізують проблеми соціалізації індивіда в процесі фахової діяльності, оскільки саме ці страти найчастіше ініціюють соціально-економічні, політичні й духовні зрушення, адекватні викликам часу. Результати низки вітчизняних досліджень стану та тенденцій змін у суб'єктних ціннісних орієнтаціях сучасного українця [6; 8; 12; 16], а також дослідження проблеми оптимізації стану трудових ресурсів держави як важливого резерву її соціально-економічного розвитку в контексті курсу на європейську інтеграцію [9] засвідчують певні, не завжди позитивні, соціальні реакції в різних прошарках і стратах, які,

у свою чергу, вказують на важливість вивчення в нинішніх українських реаліях конкретних проблем певних соціальних груп та перспектив їх вирішення засобами соціологічної науки. Очевидною є потреба системного підходу до проблеми соціалізації особистості майбутнього фахівця на кількох взаємозалежних рівнях – глобальному, що охоплює загальносвітові тенденції розвитку певної галузі, та державному, що скеровується державними (регіональними) стратегіями розвитку фахової освіти.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Новітні праці в галузі соціології освіти вказують на необхідність дослідження проблеми галузевими соціальними науками, що насамперед пов'язується з радикальною зміною

сучасної реальності і потребою з'ясування чинників підвищення адаптивних можливостей членів конкретних професійних спільнот на певних етапах розвитку [12]. Не менш важливим вбачається дослідникам проблеми розгляд соціальної компетентності як ресурсу життєвої активності на індивідуально-особистісному рівні розвитку людини, що охоплює персональне поле становлення і розвитку соціальної суб'єктності індивіда, в тому числі – професійне середовище, конкретний навчальний заклад, де здобувається фахова освіта [14]. Висновки ґрунтовних соціологічних розвідок дозволяють розглянути соціальні компетентності фахівця і як усталену ціннісну орієнтацію членів сучасного суспільства, що включає різні рівні та форми взаємодії громадського та індивідуального в особистості [8] через призму «соціальної суб'єктності» (якості суб'єкта (індивіда, групи), що виявляється в його діяльності [6; 17]). Оскільки людина стає діючим суб'єктом, лише впливаючи на ситуацію і перетворюючи її певним чином, реалізація активної позиції особистості визначається наявністю адекватних конкретним соціальним потребам механізмів формування особистості. Соціологічний підхід до вивчення означеної проблеми дає змогу розглянути особистість і в її соціально-типових якостях відносно здатності фахівця задовольнити потреби суспільства, і як стійку цілісність соціально-типових та індивідуальних якостей, потенціалу різних видів соціальної активності та її реалізації в практичній діяльності. Показники реалізації активності в «полі можливостей» є однією з основних одиниць соціологічного аналізу в умовах, коли варіативність векторів соціального розвитку обумовлює пріоритет соціальних суб'єктів як діячів в активному варіюванні форм їхнього соціального буття з урахуванням усіх чинників соціальної дії [3, с. 6]. Розгляд еволюції соціологічних підходів різних наукових шкіл і теоретичних спрямувань дозволяє В. Погрібній висувати, що сучасна професіоналізація є «соціальним механізмом диференціації та спеціалізації», який «функціонує як засіб розвитку змісту праці», і в якому набувають великого значення професійна компетенція, етичний кодекс, механізм внутрішньо-професійного контролю, особливої професійної культури тощо» [13, с. 192]. Дослідження патернів вертикальної мобільності професіоналів [15, с. 157–178] вказують, що соціальна поведінка професіоналів у сучасних умовах виступає важливим чинником формування нових моделей професіоналізму, професійних інститутів та інших елементів ринкового порядку, а соціальні компетентності стають об'єктом соціального конструювання з боку самих професійних груп, що, у свою чергу, вимагає розуміння цих процесів, ана-

лізу стратегій соціальної поведінки професійних груп і моделювання соціологічного дослідження чинників суб'єктно-суб'єктної взаємодії через існуючі в науковому обігу патерни соціально-професійних характеристик індивіда [5].

Постановка завдання. Метою нашої статті є розгляд суб'єктних аспектів дослідження соціальної компетентності в структурі процесу соціалізації особистості майбутнього фахівця, що ґрунтується на потребі професійної самореалізації і різного рівня зв'язках із соціальним середовищем.

Виклад основного матеріалу дослідження. Соціологічний дискурс взаємодій індивідів, на думку більшості дослідників, насамперед торкається комплексу чинників, що потребують соціологічної характеристики як практичного ефекту такої взаємодії на індивідуальному рівні, так і ефекту виникнення «соціально-компетентних стосунків», що стають тією новою суб'єктивною реальністю в процесі групових взаємодій індивідів, яка певним чином виступає і формою знаходження індивідом балансу соціальної довіри. Певною мірою можна стверджувати, що різноманіття таких умов, які в процесі вирішення проблеми потребують різних форм об'єднання і відповідальної співпраці соціальних груп і окремої особистості, обумовлюють ту ситуацію, що сучасні дослідження далеко не вичерпно відбивають весь спектр соціально значимої діяльності людини і далеко не завжди ґрунтуються в практичних дослідженнях на уніфікованих методиках вимірів та показниках, незалежних від різноманіття конкретних умов. Тому, скажімо, соціальна відповідальність індивідів у співпраці розглядається соціологами в рамках структури суб'єктних компетентностей особистості і як здатності індивіда до активного прийняття участі в рішеннях і їх реалізації, і, власне, як об'єктивний бік відповідальності, оскільки кожен її вияв у будь-якій сфері має соціальний характер і по суті є якістю, що характеризує соціальну типовість особистості [2]. Діяльнісний принцип особистісного розвитку – «Бути особистістю – це значить бути автономним джерелом дії» [4] дозволяє розглянути спільну для членів певної групи перспективу, через яку певна конкретна соціальна компетенція опосередкована й обумовлена реальними суспільними відносинами, реальними соціальними зв'язками між людьми, звичаями певного суспільного середовища та його ідеологією, що, у свою чергу, і є результатом певних соціальних умов, характеру соціальної діяльності особистості, які й обумовлюють її зміст, форми делегування тощо [1]. Тим самим суб'єкт-суб'єктні взаємодії доповнюють інституційне регулювання багатьох інших соціалізаційних аспектів [20, с. 154], зокрема визначають ефективність реагування

особистості на виклики й досягнення нею реальних цілей в певному соціальному контексті з використання відповідних для цього методів, орієнтуючи тим самим вивчення соціальної компетентності в рамках соціології праці і професійних груп на показники успішності й ефективності суб'єкта в контекстах чинників конкуренції. Тому важливим для розгляду соціальної компетентності як результату соціалізації, на нашу думку, є соціологічна інтерпретація ключових, з точки зору суб'єктного підходу, результуючих для соціальної компетентності особистості атрибутивних її характеристик – «активного/пасивного» та «відповідального/безвідповідального» проявів дій індивіда, визначених за показниками рівня готовності людини вступати в асоціативні зв'язки з іншими людьми. Власне, саме тому вказаний аспект соціальної відповідальності, на нашу думку, пов'язується в запропонованій німецьким соціальним психологом У. Канінгом [19] моделі дослідження зі специфікою соціальних відносин у категорії соціальної компетентності, що виражає відношення між особистістю і колективом або певною спільнотою в контексті реалізації соціально значущих інтересів і цілей. Ця модель пов'язана з його ж структурною моделлю соціальних навичок, в якій перцептивно-пізнавальні чинники соціальної компетентності особистості пов'язуються з мотиваційно-емоційними, а також поведінковими чинниками. Так чи інакше мова йде про виявлення в будь-якій раціональній і відповідальній професійній діяльності суб'єкта аспекту розгляду, що дозволяє відрефлексувати відповідність або ні певних його дій наступному принципу: знаходити оптимальні в робочій ситуації форми ставлення і дбати про підпорядкування власної поведінки моральним вимогам у контексті колективних цілепокладань. Скажімо, соціальна відповідальність як елемент соціальної структури особистості має складну будову, ґрунт якої укладає тісна взаємодія соціальних і психологічних моментів, і може проявлятися на рівні почуття (почуття відповідальності), усвідомлення (свідомість відповідальності), реальної поведінки (соціально відповідальна поведінка), суспільних відносин (соціально відповідальне ставлення). Оскільки між цими рівнями завжди існує певний інтервал і разом з тим простежується органічний взаємозв'язок, соціальна відповідальність виступає і як феномен свідомості та поведінки людини чи соціальної групи, і як реальне суспільне ставлення конкретного індивіда. Отже, у внутрішній структурі соціальної відповідальності як компоненти соціальної компетентності можна виділити наступні елементи:

– усвідомлення суб'єктом своєї соціальної ролі і необхідності діяти згідно з вимогами соціальної групи;

– постійний самоконтроль суб'єкта за своїми діями з урахуванням їхніх наслідків для себе та інших;

– самозвіт і самооцінка власних дій особистістю на основі суспільно значущих критеріїв;

– особистісна мотивація на соціально активну діяльність.

Таким чином, структурована соціальна відповідальність може бути представлена і проаналізована як процедура досягнення певного соціально-компетентного рівня спільності індивідів: у залежності від способів регулювання і забезпечення відповідальності – як моральна або правова; в залежності від регульованих суспільних відносин (адміністративна, цивільна, дисциплінарна, матеріальна, кримінальна); в залежності від суб'єкта відповідальності та інших чинників. Суб'єктна характеристика соціальної відповідальності обумовлюється як безпосередніми підставами виникнення, характеру, способу забезпечення і умов реалізації, так і тим, який саме аспект у діяльності суб'єкта висувається на перший план і виступає визначальним. Однак для інтегральної характеристики діяльності особистості жоден з видів соціальної відповідальності не є достатнім, оскільки в ній відбивається ставлення індивіда до соціальних аспектів своєї діяльності не частково і диференційовано, а інтегрально, тобто є «відображення всього багатоманіття соціальних зв'язків і узагальнене вираження всіх форм відповідальності». Всі вони як структурні компоненти і функціональні складники соціальної компетентності суб'єкта дії утворюють якісно нову цілісність, що не зводиться до однієї з них або до простої суми цих форм відповідальності. Тобто мова йде про відповідальність як систему чинників розвитку і самоконтролю особистості в процесі формування певних якостей. Таким чином, всі зазначені вище компоненти соціальної відповідальності, взаємодіючи між собою, виступають важливим соціальним чинником професійної діяльності особистості, а результативність функціонування цієї системи визначається, насамперед, рівнем базових соціальних якостей суб'єктів – носіїв соціальної відповідальності. Тому в контексті дослідження розвитку соціальної компетентності абстрактне розуміння моральної відповідальності індивіда як відповідальності за вибір форми поведінки має конкретизуватися у відповідях на питання не тільки про те, хто може бути представлений в якості суб'єкта моральної відповідальності, а також питанням про те, за що покладається певна відповідальність, або ж що саме є об'єктом моральної відповідальності фахівця. Таким чином, соціально-компетентна відповідальність у запропонованій У. Канінгом моделі постає якістю особистості не стільки зовнішньою, як внутрішньою, тобто характеристикою

готовності й установкою особистості до відповідальності перед собою за те, щоб його конкретна особиста і професійна відповідальність не розходилася з її суспільно-моральною формою. Отже, змістовна складова частина розвитку відповідальності як елементу соціальної компетентності має визначатися з урахуванням нормативної специфіки і суб'єктних перемінних складових мотивації і цілепокладання у професійних взаєминах фахівців.

Вищенаведений аналіз розглянутих соціологічних і соціально-психологічних підходів до дослідження соціальної компетентності в суб'єктних ракурсах, а також результати авторського пошукового дослідження [18, с. 239–252] дозволяють висувати наступне:

- процес набуття соціальних компетентностей набуває ролі однієї з найважливіших регулюючих функцій в структурі соціалізації особистості, що ґрунтується на її суб'єктивних потребах і різного рівня зв'язках із соціальним середовищем, в тому числі – ставленні особистості до себе як до компетентного суб'єкта соціальних відносин, чий ступінь зрілості виражається в здатності приймати компетентні рішення і свідомо здійснювати вибір у складних ситуаціях;

- в контекстах освітніх впливів на зміст соціальних компетенцій набуває значення та продуктивна трансформація особистістю різних сторін власної соціальної дійсності, що виступає як «вироснування» у власній індивідуальній формі практичних умінь інтерпретації життєво важливих ситуацій, учинків і засобів управління ними, що характеризується розвитком уявлень суб'єкта діяльності (носія компетентностей) про способи і засоби формування власної професійно-соціальної ідентичності;

- оптимально розвинуті суб'єктні характеристики особистості сприяють розвитку й розширенню соціальних зв'язків та збільшенню їх різноманіття (шляхом включення в нові види діяльності й нові життєві ситуації) створюють принципово нові внутрішні можливості для розвитку соціально компетентної особистості;

- оскільки в безперервному розвитку якостей особистості та продуктивної діяльності в їхній взаємодії формується усталене мотиваційно-ціннісне ставлення до тієї чи іншої сфери діяльності, важливою є роль середовища, що вмотивовує особистість до діяльності з виявлення значущих зв'язків із соціумом, подальшої соціальної та професійної самоідентифікації;

- час навчання майбутнього фахівця як особистості і залучення його до суспільного життя як активного дієвого суб'єкта є періодом від переведення з позиції об'єкта впливу на позицію повноцінного суб'єкта професіоналізації і далі – суб'єкта професійного розвитку;

- усвідомлення потреби соціальних форм розвитку індивіда може бути виділено як один з основних внутрішніх його механізмів, що трактується як якісна зміна у свідомості й поведінці особистості (що за певних умов може призводити як до особистісного зростання (самовдосконалення, компетентнісного зростання), так і до деформації (деградації) особистості);

- дослідження засвідчують переваги наявності сформованої і усвідомленої індивідом системи власних взаємин із соціумом і структурами соціальних цінностей для вибору життєвого і професійного шляху, адаптації до умов діяльності, досягнення високого рівня особистісної компетентності й позитивних результатів власної діяльності (при цьому соціальна компетентність як елемент саморозвитку особистості корелюється рівнем включеності особистості фахівця в різноманітні види діяльності та задоволеності від своєї діяльності);

- основним принципом розвитку соціальної компетентності особистості провідними галузевими фахівцями визначаються трансформація і видозміни смислових утворень особистості в процесі навчання і професійної діяльності внаслідок позитивної динаміки і змістовності соціальних комунікацій (що містять ознаки надситуативної активності й установок, в ході яких особистість актуалізує для себе ті чи інші фрагменти соціальної дійсності як частину особистісної ціннісної системи);

- рівень розвитку соціальної компетентності як інтегральної соціально-суб'єктної характеристики особистості може слугувати маркером якісного перетворення індивіда з об'єкта впливів на свідомий і відповідальний суб'єкт професійної діяльності;

- певний рівень інтегрованості показників соціальної компетентності майбутніх фахівців є необхідною умовою успішної діяльності в майбутньому, що передбачає засвоєння соціальних знань, умінь і навиків, необхідних для виконання соціальних функцій, які блокують можливість конфлікту із соціальним середовищем;

- умовою продуктивного дослідження і визначення параметрів соціальних компетентностей галузевого фахівця визначаються перспективно орієнтовані стратегії і тактики «прочитання» значимого для особистості фахівця соціального змісту певних професійних ситуацій, чинників виникнення і засобів управління ними, особистісних мотивів, рівня самоусвідомлення особистістю власних станів, дій, властивостей впливу цих дій в контекстах соціальних зв'язків особистості.

Таким чином, соціально компетентна поведінка фахівця як результуюча процесу осво-

ення та реалізації кваліфікації в професійній діяльності стає міжсуб'єктною функцією, яка на індивідуальному та груповому рівнях є засобом забезпечення важливих соціальних функцій передбачуваної поведінки шляхом розробки певних зразків, моделей для соціального регулювання професійних відносин між членами певної групи. Звідси випливає потреба розгляду передбачуваності та прийнятності соціально-компетентної поведінки індивіда і через маркери позитивного змістовного сприйняття мотивів та дій соціальної поведінки іншої людини. Оскільки мова йде про суб'єкта-особистість, то для реалізації цього принципу необхідний досить високий рівень розвиненості ініціативності до такого прояву. Найважливіша особливість ініціативи суб'єкта у випадку соціально компетентної поведінки полягає в розумінні її необхідності суб'єктом діяльності. Умовою ж її виникнення є наявність у суб'єкта своєї власної системи спеціальних знань, інколи досить відмінних від загальних повсякденних знань, або тих, які дає більшість традиційних освітніх програм навчання фахівців негуманітарного спрямування. Власне, саме тому вказаний аспект соціальної відповідальності, на нашу думку, пов'язується У. Канінгом зі специфікою соціальних відносин у категорії соціальної компетентності, що виражає відношення між особистістю і колективом або певною спільнотою в контексті реалізації соціально значущих інтересів і цілей. Так чи інакше мова йде про виявлення в будь-якій раціональній і відповідальній професійній діяльності суб'єкта аспекту розгляду, що дозволяє відрефлексувати відповідність або ні певних його дій наступному принципу: знаходити оптимальні в робочій ситуації форми ставлення і дбати про підпорядкування власної поведінки моральним вимогам у контексті колективних цілепокладань. Соціальні компетентності, опановані в процесі фахового становлення, набувають особливого значення в умовах переходу до ринкових світоглядних установок і можуть слугувати адекватною формою реагування особистості на ринкову модернізацію соціального простору, яка диктує галузі професійної освіти потребу усвідомлення умов індивідуалізації дій особистості, водночас з тим забезпечуючи формування в особистості «світоглядної системи, здатної знаходити дієві та ефективні механізми самореалізації себе в соціумі» [11].

Висновки з проведеного дослідження. Зважаючи на значну залежність чинників формування компетенцій від соціальних автоматизмів, поліаспектності та різноманітності соціальних взаємодій, сучасне суспільство потребує науково обґрунтованого формування аксіологічних параметрів фор-

мування соціальної самосвідомості особистості у формі компетентностей соціальної взаємодії та здатності особистості самовдосконалюватись у цих взаєминах. Соціологічний дискурс у дослідженні соціальної компетентності повинен ґрунтуватися на певних знаннях вимог до соціальної інтеграції в сучасному суспільстві, визначених предметом спілкування в професійній діяльності та процесі отримання професійної освіти. Розглянуті нами підходи до вивчення соціальної компетентності особистості в професійній взаємодії вказують, що рівень зв'язків основних особистісних характеристик індивіда і набутих властивостей особистості у взаємозв'язку із соціальним середовищем дозволяють розглянути соціальні компетентності як суб'єктний чинник підвищення рівня реалізації особистих здібностей майбутнього фахівця в умовах соціального впливу на його поведінку.

Важливе значення обраний нами соціологічний підхід має в силу таких чинників:

- в його рамках можливе дослідження взаємодії соціального інституту галузевої професійної освіти з іншими інститутами і соціальними середовищами в контексті розвитку соціальної компетентності особистості майбутнього фахівця;

- уможливується розгляд системи чинників соціалізації особистості: освітніх закладів, держави як макрочинників, особливостей професійного середовища й особистісної специфіки розвитку фахівця – як мікрочинників;

- уможливується співвіднесення суб'єктних показників соціалізації в аналізі статусно-рольової структури професійної свідомості майбутнього фахівця з метою виявлення відповідного потенціалу до формування соціальної компетентності в умовах галузевого вищого навчального закладу.

В межах соціологічного підходу до дослідження чинників формування і розвитку соціальної компетентності майбутніх фахівців процес фахового навчання повинен розглядатися як соціальна ситуація розвитку, а суб'єкти формування соціальної компетентності – як агенти й провідники соціалізації, які впливають на розвиток соціального середовища.

Обґрунтовуючи потребу вивчення соціальної компетентності майбутніх фахівців у соціологічній перспективі, зазначимо їхню актуальність уже на етапі системної підготовки професійних кадрів у різних галузях, що потребує деталізованого розгляду підходів до розгляду категорії соціальної компетентності крізь призму міждисциплінарних досліджень умов формування сучасного фахівця та його успішної соціальної інтеграції.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Безрукова О.А. Відповідальність в сучасному світі: соціологічні інтерпретації та емпіричні студії: монографія. Запоріжжя. 2015. 308 с.
2. Бронзино Л.Ю., Осипова Е.Д. Социальная ответственность: трансформация исследовательских подходов в контексте «общества риска». Вестник Московского университета. 2014. Серия 18 (4). С. 76–87.
3. Гиллер Ю.И. Социология самостоятельной личности: монография. М.: Академический Проект Гаудеамус, 2006. 224 с.
4. Дюркгейм Э.О разделении общественного труда. Метод социологии. М.: Наука, 1990. 575 с.
5. Зимняя И.А. Единая социально-профессиональная компетентность выпускника университета: понятие, подходы к формированию и оценке: раздаточный материал для проведения занятий. М.: Государственный технологический университет, Московский институт стали и сплавов, 2008. 54 с.
6. Злобіна О.Г. Особистість як суб'єкт соціальних змін: монографія. К.: Інститут соціології НАН України, 2004. 400 с.
7. Ксенофонтова Е., Пехова Н. Социология компетентности и модель компетенций как области научного и практического интереса. Вестник Московского университета. 2014. Серия 18. № 1. С. 194–206.
8. Людський розвиток в Україні: інноваційний вимір. К.: Інститут демографії та соціальних досліджень НАНУ, 2008. 316 с.
9. Макеєв С.О., Оксамитна С.М. Громадянська компетентність населення України. Українське суспільство: моніторинг – 2000 р. Інформаційно-аналітичні матеріали. К.: Ін-т соціології НАН України, 2000. С. 95–113.
10. Малая О.Г. Развитие социальной компетентности личности в условиях корпоративной культуры: автореф. дис... канд. психол. наук: 13.00.05. М., 2005. 23 с.
11. Нечитайло І.С. Системно-кодова концепція взаємодії суспільства та освіти: автореф. дис. ... д-ра. соціологічних наук: 22.00.04. К., 2017. 39 с.
12. Пилипенко В., Гончарук О. Вища освіта в Україні: інноваційний вимір. Українське суспільство: моніторинг соціальних змін. К.: Інститут соціології НАН України, 2014. Випуск 1 (15). С. 472–485.
13. Погрібна В.Л. Соціологія професіоналізму: монографія. К.: Алерта: КНТ: ЦУЛ, 2008. 336 с.
14. Ручка А.О. Компетентність як ресурс життєвої активності. Українське суспільство: моніторинг соціальних змін. К.: Інститут соціології НАН України, 2017. С. 264–274.
15. Семенова В.В. Паттерны вертикальной мобильности профессионалов в период социальных трансформаций: социобиографический поход. Социальная мобильность в России: поколенческий аспект: монография. М.: Институт социологии РАН, 2017. С. 157–178.
16. Смакота В. Освіта в умовах інформаційного суспільства: світові та українські реалії. Вектори змін українського суспільства. К.: Інститут соціології НАН України, 2014. С. 275–292.
17. Сокурская Л. Г. Социальная субъектность как социологическое понятие и социальный феномен. URL: <http://uchebilka.ru/kultura/45037/index.html>
18. Glebova N. Social competency of the professional groups of water transport experts: constitutalization of a sociological research. Sociological discourse. European political and law discourse. Praha: Berostav Družstvo, 2018. Volume 5. Issue 2. P. 239–252.
19. Kanning U., Horenburg M. Social Competence – an Overview of Contemporary Research and Practice. Вісник Одеського національного університету. Психологія. 2014. Т. 19. Вип. 2. С. 141–153. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Vonu_psi_2014_19_2_17
20. Pfadenhauer M. Kompetenz als Qualität sozialen Handelns. Soziologie der Kompetenz. Wiesbaden: VS Verlag für Sozialwissenschaften, 2010. P. 149–172.